

Gunnar Ekblom

Kallocain

KARIN BOYES *Kallocain* kom ut 1940, i demokratiernas kanske mörkaste höst, ett onådens år för en sådan bok. Spanien hade bildat upptakten till den långa raden av politiska och militära våldtäkter, slaget om England pågick, det grekiska kriget började. På varannan husknut lyste de fräcka, gulröda affischerna och man skruvade helst förbi den tyska radion. Många ställde in sig på att det kanske inte skulle finnas någon annan framtid än en underjordisk.

I denna tidsstämning kunde *Kallocain* nästan verka som ännu en politisk pamflett för mycket. Man tyckte sig ha verkligheten så nära inpå knutarna att man fann romanens förklädna irriterande och en smula billig: undertiteln »Roman från 2000-talet», de många konstruerade personnamnen, uppdelningen av jorden i en »Världsstat» och en »Universalstat». En viss verbalinspiration från Van der

Lubbe-processen i Berlin 1933 (vid vilken det är möjligt att scopolamin eller någon annan drog kom till användning) var tydligt märkbar. Karin Boye hade kunnat iaktta den på nära håll då hon vid samma tid vistades i Berlin för psykoanalys. Också Moskvaprocesserna och den nya ryska chauvinismen hägrade i bakgrunden. Hon hade besökt Ryssland omkring 1930, vid en lyckligare tidpunkt, och säkert med vakna ögon iakttagit förändringen.

Så tedde sig boken då, i den mörka tiden som skulle föra diktariinnan själv i döden. Inte ens dikten om det asociala undermedvetna, den egendomliga drömmar- och drönarsekten som är ett huvudmotiv i boken, var någonting annat än ett tragiskt »för lite». En omläsning förändrar saken ganska betydligt. Att *Kallocain* är en politisk pamflett kan visserligen inte förnekas (i skrivande stund är man kanske benägen att anta den riktad mot

Karin Boye 1931

de kulturella utrensningarnas Ryssland och får då inte glömma att det den gången i huvudsak gällde Tyskland och att det f. ö. verkligen är en framtidsroman som efter vad vi sedan sett av informationsstyrelser o. d. kan innehålla prognoser för varje land). Men boken är också någonting mer: en *pamflett mot politiken*, mot manssamhället och plikten, för »trädet», det vegetativa, passiva och ändå alstrande: för mödrarna. Kvinnornas roll i romanen är betydelsefull.

Vid en omläsning förflyktigas också intrycket av konstruktion och förkonstling. Man märker vilken fantasi som burit den — både en spekulations och en inlevelsens fantasi. Att Karin Boye lyckats hålla sin fantasi insnörd i en så mardrömsaktigt välsittande uniform är snarare ett mästerstycke. Den perfekta sociala och militära passformen framhäver inslagen av dröm. Man kommer osökt att tänka på en kafikatyr av O. A., »Idealpreusseri», på vilken man ser en rad olika korta och långa, tjocka och magra, öppet flinande eller under lugg tittande beväringar. Framför fronten står plötsligt en groteskt rytande löjtnant med halvdragen sabel.

Och beväringarna blir med ens lika långa, lika spänstigt uppstramade och rättade och får precis samma ansikten. Den sociala andan i »Världsstaten» har haft samma verkan på beteendemönstren. Men när »medsoldaterna» utsätts för kallocainet visar de sig nästan alla ha ett mer eller mindre trasigt och hållningslöst undermedvetet — så djupt förträngt av de inpiskade statsdogmerna att de ingenting visste om det.

Kallocainet — upptäckt av huvudpersonen och berättaren Leo Kall, laborant i Kemistaden n:r 4 — är ett »sannigsgift» som insprutat i armen ger ett kort drömliknande rus under vilket patienten dels spontant berättar sina innersta tankar och drömmar, dels utan förbehåll och sanningsenligt svarar på frågor. Det används till en början för att avslöja grova brottslingar, men när experimenten i vetenskapligt syfte utvidgas att omfatta även ånggivna och (enligt egen övertygelse) fullt lojala medsoldat-objekt, s. k. »offer-tjänstare», visar sig ingen, säger ingen, motsvara det av staten fordrade SS-idealet. Emellertid kommer uppfinnningen — och Leo Kall själv — i händerna på en arrivistisk polismästare och en iskallt beräknande kvinnlig minister och får politisk betydelse. Det gäller att genomdriva en lag enligt vilken »tankar kan dömas». Sedan kan man behandla vilken konkurrent om makten som helst, ställa honom inför domstol och arkebusera honom. Vid denna punkt står historien då »Universalstaten» gör flyg- och fallskärmsanfall på Kemistaden n:r 4 för att röra slavarbetare, bland vilka Leo Kall råkar befinna sig.

Men innan dess har man fått se en del av förhållandena i de underjordiska städerna där man måste ha »ovanjordslicens» för att komma upp i luften och alla slag av »propusk» för att röra sig eller besöka varann, man har tack vare kallocainexperimenten fått inblick i en serie heroiska, tragiska eller mestadels bara fadda öden, varibland naturligtvis Leo Kalls eget. Han är tekniker och egentligen en brutaliserad och inskränkt social- och bokstavstroende, men någonting rör sig inom honom vid kontakten med de många fallen av »sabotageanda» och »moralisk försumning»; strax innan bortrövandet når han en början till personlig befrielse via en uppgörelse med sin kloka och försum-

made hustru och i fångenskapen reflekterar han vidare.

I grund och botten är ju kalloccain inget ont gift — det gör ju folk spontana och naturliga. Karin Boye menar nog att det är det abnormt utvecklade statliga överjagets fel om de skäms och blir förtvivlade efteråt. Säkert har hon haft den psykoanalytiska metoden och dess profylax i tankarna och inspirationen till många episoder i boken har hon fått av rena och oförfälskade drömmar. Kanske är hela uppslaget en ångestfull dröm.

Men goda och roande element kan ju användas till ont — som elden i häxprocesserna. Och idén om kalloccainet i politikernas händer är väl resultatet av ett skräckfyllt framtids tänkande. Djuppsykologin är en ung vetenskap. Redan nu torde det finnas skolor för olika slag av politisk psykologi, jag förmodar att tredje graden har sin psykologi o. s. v. och att ju mera de psykologiska vetenskaperna utvecklas desto mera kommer de också att tillämpas i stort, i varje fall i diktaturerna. Den katolska kyrkan har vunnit sin makt på det där. De resultat som Hitler förstörde på sin strategiska imbecillitet hade han tidigare nått på sin psykologiska intuition. Men i en kallt och metodiskt ordnad totalitär stat kommer det inte att finnas plats för intuitiva bestar. Hur någon form av psykoanalys, organiserad som statligt maktmedel skall se ut vet jag för övrigt inte. Men med vetenskapens hjälp och maktfullkomligt disponerade medel är ju allting möjligt, även atombomben. Jag förmodar att Karin Boye tänkt ett stycke fram i tiden ungefär på det här viset. Och varför skulle inte kalloccainet eller något ännu värre gift kunna uppfinnas? Varför skulle det inte gå att göra om människor till västindiska zombis, arbetande lik utan vilja eller tanke, automater som gör vad man sätter dem till och fortsätter med det tills man sätter dem till något annat. Vi kan ju inte säga annat än att vi är på god väg. Och det hemska med människan — och med tamdjuren i motsats till de vilda djuren — är att hon finner sig i allt.

Men makt behöver åtminstone ett sken av rätt, i varje fall så länge den är betjänt med de mångas lojalitet, så länge den inte äger något slags polisiära röntgenstrålar som kan genomlysas varje

skrymsle och slå ner där två eller tre kommer tillsammans. I Karin Boyes »Världsstat» hade de polisöga och polisöra i varje hem. Utan tvivel betecknade kalloccainet och särskilt lagen om att »tankar kan dömas» ett framsteg, en förenkling — och ytterligare en byråkratisk komplikation.

Från sådana dystra tankar vänder man sig till Karin Boyes främlingslegion, den underjordiska drömmarsekten vars medlemmar ännu hade kvar en halvmedveten kulturtradition, en svag kvarleva från förflutna tider av »dekadent» poesi och musik, och som därför inte behövde kalloccainet för att hänge sig åt en viss naturlighet. Först trodde polisen att den kommit en farlig terroristorganisation på spåren. Man stod perplex och begrep ingenting av det hela — tortyr behövde ju dock inte användas eftersom man hade injektionerna. Småningom förstod man i alla fall att det bara var (vad vi konstnärer och författare redan nu på sina håll kallas för) en samling asociala dårar. Beskrivningen av vad de hade för sig på ett av sina katakombliknande möten är ganska rörande och torde återigen gå tillbaka på en av författarinnans drömmar: en i sällskapet håller en kniv medan de andra lägger sig ner och låtsas sova. Det är ett navistiskt, nästan urvattnat, världsstatligt urvattnat symbolspråk som betyder: ingen kan göra oss något om vi inte bryr oss om att vara rädda!

Den vackraste och för Karin Boye mest personliga drömmen är emellertid den som står avtryckt härinvid: den visar hur dubbelbottnad romanen Kalloccain är och hur starka rent självbiografiska element den innehåller. Den för Leo Kall—Karin Boye till den inom drömmarsekten sägenomspunna »Ökenstaden», belägen mitt mellan »Världsstaten» och »Universalstaten» och förstörd under något krig mellan dem, ännu fylld av giftiga gaser och död men beboelig för dem som hittar de rätta gatorna: avkomlingar av förflutna tiders människor. När Karin Boye beskriver den tror man nästan att hon profetiskt anat Hiroshima och de radioaktiva molnen. De gröna slingerväxterna, kvinnan som vinkar, den grotliknande öppningen och källådern på golvet säger oss att det är en önskedröm om sexuell lycka.

Karin Boye:

Drömmen i Kalloccain

JAG stod vid början av en gata och visste att jag måste gå den — varför visste jag inte, men jag var ångestfullt säker på att mitt väl och ve hängde på om jag kom fram. Husen på båda sidor om gatan var ruinhögar, somliga höga som små berg, andra nersjunkna i jorden och halvt övertäckta med sand och skrot. På enstaka ställen hade slingerväxter slagit rot och strävade sig uppför murresterna, men mellan dem låg långa sträckor kala och livlösa i en brännande middags-sol. Och jag trodde mig urskilja, att här och där på de livlösa sträckorna utandades stenen en svag gulaktig rök. På andra ställen bröt sig ljuset över sanden i en blådisig dallring, som skrämd mig lika mycket. Jag tog ett steg för att treva mig fram mellan de giftiga dunsterna, men i detsamma kom en vindpust och drev en liten lösryckt sky av den gula röken framför sig — den spred sig i tunna virvlar, och jag måste rygga tillbaka för att inte komma i beröring med den. Längre bort på gatan såg jag också, att den blådisiga dallringen på ett ställe började stiga som en ljussvag låga och nästan stänga hela gatan. Jag såg mig om, ångslig att en liknande explosion bakom mig skulle skära av återvägen, så jag varken kom fram eller tillbaka, men ännu syntes åtminstone inga tecken till något sådant. Återigen tog jag ett steg framåt. Ingenting hände. Ännu ett. Men då hörde jag en liten skarp knall bakom mig, och när jag vände på huvudet, såg jag att den sten jag nyss trampat på var stadd i förvandling. Den luckrade upp sig inifrån, blev pipig och föll sönder till stoft på ett ögonblick, varken hägad att gå vidare, stå stilla eller vända om.

Då hörde jag underliga ljud av röster ett stycke därifrån. Där gapade en halvt igenrasad källarport med gröna slinger-växter på båda sidor. Jag hade inte lagt märke till den förut, men i min ångest andades jag ut, då jag såg det gröna leva sitt liv så nära mig. Uppför de spruckna och sjunkna stentrapporna steg någon upp i ljuset och vinkade åt mig att komma. Jag minns inte längre hur jag hamnade i källarporten, kanske jag tog ett vilt språng över de farliga stenarna. I alla fall kom jag in i en förfallen stenkammare utan tak, där solen föll in och gräs och blommor vajade över mitt huvud. Aldrig hade ett rum med tak och väggar i behåll förefallit mig som en så trygg tillflyktsort. Från grästuvorna spred sig en doft av sol och jord och varm sorglöshet, och rösterna sjöng ännu, fast nu på långt avstånd. Kvinnan som hade vinkat åt mig var där, och vi omfamnade varandra. Jag var räddad och skulle vilja somnat av trötthet och lättnad. Att jag skulle gå gatan fram hade plötsligt blivit alldeles onödigt. Hon sade: »Stannar du hos mig?» — »Ja, låt mig stanna!» svarade jag och kände mig fri från alla bekymmer som ett barn. Då jag böjde mig ner för att se efter vad det var för vätt jag kände med foten, märkte jag, att tvärsöver jordgolvet rann en klar källåder, och det fyllde mig med en obekrivlig tacksamhet. »Vet du inte, att här rinner livet upp», sade kvinnan. I detsamma visste jag att det var en dröm, som jag skulle vakna ur, och sökte i tankarna efter något medel att hålla den kvar — så ivrigt att hjärtat började dunka och väckte mig.